

INGEMAR DÖRFER:

Östersjöns geopolitiska betydelse I

Detta är första delen av ett anförande av Ingemar Dörfer vid Deutsche Marine Instituts symposium om Freiheit der Meere die Ostsee i Bonn den 24 januari 1989. Del två publiceras i nästa nummer av Svensk Tidskrift.

Under Napoleonkrigen förlorade Sverige Finland och Pommern och därmed de sista resterna av sitt stormaktsvälde kring Östersjön. Både flottan och armén som dittills kunnat strida utanför moderlandets gränser fick nu till huvuduppgift att skydda det egentliga Sverige. Sedan erövrandet av Norge 1814 som ett sekel senare fredligt skildes från Sverige år 1905 har Sverige inte varit i krig. Under hela 1800-talet betraktades Ryssland som det stora hotet i svensk säkerhetspolitik. Man räknade med att ryssarna från Finland och Baltikum lätt kunde hota Stockholm och införde under större delen av 1800-talet centralförsvarsprincipen. Vid en rysk invasion räknade man med att uppge övre Norrland och östra delen av Mellansverige för att slutgiltigt kunna besegra fienden i kärnlandet mellan sjöarna Vänern och Vättern. På uteblivna ryska invasioner testades gudskelov aldrig hållbarheten i den svenska generalstabens planer.

Framväxten av det enade och kejsrerliga Tyskland tillförde en ny och avgörande maktfaktor i Östersjöområdet. Under det första världskriget förblev Sverige neutralt och med oktoberrevolutionen 1917 och ett par decennier framåt försvann det ryska maritima hotet mot Sverige. De nya självständiga staterna Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen förvisade den sovjetiska Östersjöflottan till en 40 kilometers kuststräcka runt Kronstadt. Det var också i detta område som ryska flottan var fångad under större delen av andra världskriget. Djarva ubåtsrader trotsade de tysk-finska minbälten och ubåtsnäten i Finska viken med betydande tyska sjöförluster som följd.

Våren 1945 var det svenska strategiska

Docent Ingemar Dörfer är säkerhetspolitisk forskare och verksam vid FOA.

läget vid Östersjön som i ett slag förändrat. Sovjetunionen behärskade då som nu en 2000 km lång kustlinje ända till Trawemünde. För första gången i historien baseras betydande ryska militära styrkor på en permanent basis *sydväst* om Sverige. Av den tyska motvikten till den sovjetiska flottan i Östersjön återfanns vid krigsslutet naturligtvis ingenting. Sovjetiska trupper hade befriat Bornholm där de förblev i nästan ett år. Montgomerys och Rokossovskis arméer möttes på Östersjökusten och definierade därigenom gränsen mellan Väst och Öst. Alltsedan Napoleonkrigen hade Storbritannien förklarat Östersjön som ett öppet hav och år 1945 var det britterna som behärskade Flensburg, Kiel och Lübeck förutom naturligtvis Bremen och Hamburg. Förvisso gick Storbritannien försvagat ur kriget. Men som Paul Kennedy påminner oss var Royal Navy fortfarande den i särklass näst största i världen med mer än 1000 stora och 3000 små skepp förutom 5500 landstigningsfarkoster¹⁾. Östersjön befann sig inte högt på Royal Navys prioritetlista men Storbritannien hade gott om resurser om de skulle vända sin uppmärksamhet mot denna del av världen. Royal Navys styrka var naturligtvis en av förutsättningarna för att Danmark och Norge 1949 gick in i NATO.

Svenska flottan kunde vid krigsslutet räkna 100 övervattenfartyg varav 7 pansarskepp, 4 kryssare och 27 jagare, plus 26 ubåtar.²⁾ Också om detta var en betydande styrka hade maktbalansen i Östersjöområdet rubbats och under en femtonårsperiod var Sovjetunionen den överväldigande dominerande makten i området. Paradoxalt nog ledde detta faktum inte till uppbyggnaden av den svenska marinen

utan snarare det svenska flygvapnet. Sedan krigsslutet dominerades flygvapnet av den karismatiska generalen Norden-skiöld. Det var han som lyckades övertyga svenska politiker om att Östersjön var Sveriges Engelska Kanal som den presumtive fienden måste korsa för att kunna invadera Sverige. Lika litet som Tyskland kunde genomföra Operation Seelöwe sedan Luftwaffe förlorat slaget om Storbritannien kunde ryssarna invadera Sverige utan luftherravälde över den svenska östersjökusten, resonerade Norden-skiöld.³⁾ Bara på så sätt kan förklaras att Sverige under början av 1950-talet hade världens fjärde största flygvapen med över 1000 stridsflygplan.

Efter 1945 byggdes den sovjetiska flottan i Östersjön upp och den förblev till år 1970 den största av de fyra sovjetiska flottorna. Som en motåtgärd började västmakterna öka sin närvaro i Östersjöområdet och 1952 hölls den första NATO-manövern. Under mitten av 1950-talet införde Förenta Staterna den massiva vädergällningens strategi. Några av Strategic Air Commands viktigaste anflygningsvägar gick över Östersjön, vilket manövrar som kränkte svenskt territorium år 1954 visade.⁴⁾

Med bildandet av amerikanska hangarfartygsgrupper år 1957 började den amerikanska flottan ta över vissa av SACs funktioner. Som ett motdrag började Sovjetunionen bygga upp Nordflottan och flytta sina ubåtar från Östersjön till Norra Ishavet. Denna förskjutning av tyngdpunkten från Östersjön till Norska havet pågick under hela 1960-talet. Den tyska återuppbyggnaden kodifierades i Östersjön med bildandet av COMBALTAP år 1962. Den nya Bundesmarine fick till en

början sina huvuduppgifter i Östersjön och genom COMBALTAP knöts viktiga delar av Förbundsrepublikens krigsmakt också formellt till CINCNORTH och försvaret av Skandinavien. Efter en femtonårsperiod av sovjetisk total dominans fanns det åter en västlig motvikt till Sovjetmakten i södra och mellersta Östersjön. Den svenska militära marginalstrategin som går ut på att motståndaren bara kan använda en del av sina resurser mot Sverige började återigen motsvara verkligheten.

Från COMBALTAPs grundande 1962 fram till slutet av 1970-talet präglades det militärpolitiska mönstret i Östersjöområdet av relativt lugn och ett stabilt övningsmönster. Västtyska, amerikanska, brittiska och franska spaningsflygplan flög sina bestämda rundor upp och ner i Östersjön, brittiska, amerikanska och andra NATO-stridskrafter övade regelbundet i området. På östsidan förflyttade sig fartyg mellan de olika sovjetflottorna utnyttjande de internationella farlederna i Stora Bält och Öresund. Tyvärr bröts detta regelbundna mönster för ett decennium sedan, eller för att vara precis, år 1978.

Strategiska faktorer bortom Sveriges inflytande

Med 1970-talet flyttades huvuddelen av supermakternas strategiska andraslagsvapen till kärnvapenbestyckade ubåtar. I Sovjetunionen byggdes Nordflottan upp så att den vid mitten av 1970-talet stod för 2/3 av landets strategiska ubåtar. En SSBN bastion för dessa ubåtar skapades där Nordflottans övriga fartyg fick till uppgift att skydda de strategiska ubåtarna mot amerikanska attackubåtar. Också om

de strategiska sovjetiska styrkorna i Nordflottan är riktade mot huvudmotståndaren USA innebär deras närvaro naturligtvis ett spänningsmoment i Skandinavien och Östersjöområdet. I en kris- eller krigssituation kan Sovjetunionen definiera sin säkerhetsperimeter för dessa vapen på ett sätt som kommer i konflikt med svenska och finska intressen i Östersjöområdet.⁵⁾ Det är således inte längre praktiskt att strikt skilja på de sovjetiska Nord- och Östersjöflottornas strategiska funktioner, som ju också den täta kommunikationen och utbytet mellan dem visar.

SSBN bastionen i norr har således indirekta konsekvenser också för läget i Östersjön. Det sovjetiska doktrinskiftet i slutet på 1960-talet, idén att Sovjetunionen fått stadigt större förmåga att utkämpa och vinna ett konventionellt krig i Europa har också direkta konsekvenser.⁶⁾ I ett längre konventionellt krig blir västeuropeerna helt beroende av amerikanska förstärkningar i form av trupper, vapen och andra förnödenheter över Atlanten på s k Sea Lines of Communications, SLOCs. I en sådan situation gäller det för Nordflottan att störa dessa SLOCs och Östersjöflottan och alla andra Warszawa-paktsstyrkor i Östersjöområdet att understödja dessa operationer. Sverige har på intet sätt bidragit till detta scenario som utspelas ovanför Sveriges huvud. Lika fullt ligger Sverige mellan de sovjetiska styrkornas utgångsläge och de mål på Norges och Danmarks västkust som de tänker ta.⁷⁾ De Backfires som har sina mål i amerikanska Striking Fleet Atlantic sparar mycket tid och räckvidd om de flyger över Östersjön och Sverige samtidigt som de naturligtvis då riskerar att bli nedskjutna av det svenska flygvapnet. I omvänd

ordning går amerikanska kryssningsrobotsbanor mot Leningrad och Baltikumområdet över svenskt territorium, och också då med stor nedskjutningsrisk. Trots att det är Nordatlanten och Norska Havet som är huvudkrigsskådeplats gör den militära teknologin det praktiskt taget omöjligt att inte involvera också Östersjöområdet och Sverige.

Den militärteknologiska utvecklingen och doktrinutvecklingen på båda sidor gör att Sverige nu återigen har kommit under kulbanan för båda paktsystemen precis som man var på 1950-talet. I fråga om Östersjöflottan påverkar dess skilda funktioner det svenska strategiska läget inte indirekt utan direkt. I sovjetisk maritim doktrin delas havet utanför dess territorium in i tre zoner.⁸⁾ I den inre zonen har man full kontroll, den andra zonen är som regel nekad motståndaren och i den tredje zonen har inte motståndaren full handlingsfrihet p g a sovjetiska sjöstridskrafter. Sovjetunionen ser förmodligen större delen av Östersjön som sin inre zon och detta synsätt kolliderar naturligtvis med den västliga synen på Östersjön som ett fritt hav. Östersjön är inte bara en försvarsparameter som skyddar det sovjetiska hemlandet och en del av dess viktigaste industrier speciellt i Leningradområdet. Östersjöflottan sköter också en stor del av träningen, skeppsbyggnaden och reparationerna för hela flottan. Mer än 50 % av alla skeppsvarven finns i Östersjön och eftersom infrastrukturen på Kolahalvön fortfarande är så underutvecklad är hamnarna i Östersjön – Kronstadt, Riga, Ventpils, Baltijsk, Tallin och Liepaja plus de polska och östtyska hamnarna desto viktigare. En tredje funktion hos Östersjöflottan är bokstavligen

att visa flaggan, att visa att Sovjetunionen är den dominerande makten i Östersjön med ett yttersta mål att stänga detta hav för icke-strandstaters örlogsfartyg. Om det diplomatiska målet är att förmå Sverige uppföra sig mer som Finland, och Danmark och Norge mer som Sverige så kan en dominant och aggressiv Östersjöflotta (och Nordflotta) ha en viktig roll i denna strategi.

Östersjömarinen har under 1980-talet blivit mer skraddarsydd för Östersjön allt eftersom Nordflottan blivit mer specialiserad på sina uppgifter. Tyvärr kan jag därmed inte dela de kommentatorers lättnad som konstaterar att Östersjömarinen lyckligtvis inte längre har uppgifter ute på Nordsjön eller i Atlanten. Sverige ligger vid Östersjön. Östersjöflottans krigsuppgift är förmodligen att erövra de danska sunden för att hålla västmakterna ute och naturligtvis att stödja de sovjetarméer som anfaller västerut över de nordtyska slätterna. Konstruktionen av Klaipeda-Mukran linjen år 1986 med en kapacitet av 103 järnvägsvagnar per skepp per 48 timmar måste ses ur strategisk synpunkt.⁹⁾

Förmodligen är det ett orealistiskt mål för Östersjöflottan att kunna bryta ut i Nordsjön i början av en konflikt. Säkrandet av Kielkanalen däremot skulle vara en viktig sovjetisk *desant* utförd med specialtrupper ur alla vapenslag. Sverige förefaller inte vara ett huvudmål i något av dessa scenarier, men eftersom Sverige kontrollerar delar av Öresund och Kattegatt så är det fördelaktigt att säkra territorium i Sydsverige om inte kostnaderna är för stora. Warszawapakten har mer än 100 specialtonnagefartyg i Östersjön, nog för att transportera 5000 man samtidigt.¹⁰⁾ Allt som allt, med handels- och ro-ro-

fartyg, kan Warszawapakten landsätta två divisioner i en omgång.¹¹⁾ Det betyder att man inte kan sjöinvadera de danska bälten och Sverige samtidigt utan att man måste prioritera. Om de danska sunden är huvudmålet har svenska försvaret tid att mobilisera. En möjlig sovjetisk taktik är att neutralisera svenska marin- och flygstyrkrafter genom ett tidigt förebyggande anfall men utan att i övrigt slösa resurserna på andrahandsmålet Sverige i inledningsskedet av fientligheterna.

Det sovjetiska träningsmönstret förändrades i slutet av 1970-talet. Vid de stora marinövningarna Sever och Okean deltog naturligtvis också Östersjömarinen i samspel med de övriga sovjetflottorna. Sedan 1978 förekommer regelbundet stora övningar med Östersjöflottan med stora insatser av landstigningsenheter, minröjning, eskort och eldunderstöd.¹²⁾ Sedan utvidgningen av den svenska territorialgränsen till 12 sjömil år 1979 har kränkningarna av svenskt territorium markant ökat.

Det amerikanska svaret på den sovjetiska flottuppbbyggnaden i form av The Maritime Strategy växte fram genom krigsspel vid Naval War College från år 1979. Under Reaganadministrationen skapades John Lehman's flotta på nära 600 fartyg. I den Maritime Strategy och Amphibious Warfare Strategy som presenterades i US. Naval Institute's Proceedings i januari 1986 finns offensiva element som berör Östersjön. I det tredje stadiet där striden förs över till fiendens territorium tänker sig marinkårsgeneralen Kelley också operationer inne i Östersjön.¹³⁾ Det verkar orealistiskt att använda marinkåren mot sovjetiska pansardivisioner i Baltikum eller Polen. Där-

emot har marinflyget i Striking Fleet Atlantic i Norska Havet en räckvidd långt in över Östersjön. US Navys enheter i Norska Havet har kryssningsrobotar med en räckvidd på över 1000 km med potentiella mål i Östersjöområdet.¹⁴⁾ I scenarier i Maritime Strategy ingår The Jutland Campaign, där NATO återerövrar Väst-Europa från ett brohuvud på Jylland.

Den militära utvecklingen i Östersjöområdet

Sverige är alliansfritt i fred syftande till neutralitet i krig. Helt oberoende avsikterna är det östsidan som i en krig- eller krissituation har de militära *resurserna* att anfälla Sverige, åtminstone i ett inledningsskede. Sedan 1945 är Sovjetunionen den starkaste militärmakten i Östersjöområdet och NATO har endast delvis lyckats bilda en motvikt. Tillkomsten av Västra och Nordvästra TVD i början av 1980-talet visar att man i Moskva ser en potentiell huvudkrigsskådeplats i detta område där Östersjöutloppen ligger inom Västra TVD medan resten av Östersjön förmodligen ligger i det Nordvästra.¹⁵⁾

Poängen med doktrinskiftet i slutet av 60-talet och det efterföljande uppbyggandet av den sovjetiska krigsmakten under Marskalk Ogarkov är just dess *konventionella* förmåga. Sverige saknar kärnvapen, befinner sig inte under något kärnvapenparaply och förbereder sig för ett konventionellt krig. Om den sovjetiska strävan att denuklearisera Europa lyckas, kommer Europa återigen att vara "säkert för konventionellt krig". Det gäller speciellt områden som samtidigt som de politiskt, befolkningsmässigt och ekonomiskt är perifera, militärstrategiskt blir allt mer

centrala. För att exemplifiera: Turkiet, Norge, Sverige.¹⁶⁾

Det är inte kvantiteten utan kvaliteten av Östersjöflottans utbyggnad som är intressant ut svensk synpunkt. Från att ha varit den största är den sedan början av 1970-talet den minsta av de fyra flottorna.¹⁷⁾

1988	Norra	Öster- sjö	Svarta Havs	Stilla Havs	alla
Ubåtar	158	39	29	112	338
Stora ytfartyg	71	50	69	73	263
Amfibiefartyg	14	19	14	19	66

12 % av ubåtarna och 19 % av de större fartygen tillhör Östersjöflottan, liksom 28 % av specialamfibiefartygen. År 1974 var det 10 % av ubåtarna och 23 % av ytfartygen. Vare sig antalet eller proportionerna har förändrats.

Östersjöflottan ¹⁸⁾	1974	1988
Stora ytfartyg	50	47
Ubåtar	30	33 varav 6 Golf II

Av de 1082 örlogsfartygen i Östersjön år 1988 är 460 eller 42 % sovjetiska.¹⁹⁾

En sammanställning visar:

Sovjetunionen	460	42 %
Förbundsrepubliken		
Tyskland	192	18 %
Sverige	110	10 %
DDR	107	10 %
Polen	96	9 %
Danmark	72	7 %
Finland	45	4 %

Warszawapakten har 61 %, Nato 25 % och de neutrala 14 %.

Naturligtvis ger tabellen bara ett ungefärligt begrepp. DDR har exempelvis 19 fregatter, Sverige inga, medan Sverige har 12

ubåtar och DDR inga. Hela Förbundsrepublikens flotta har räknats trots att en stor del som regel återfinns i Atlanten. Den kvantitativa tyngdpunkten i den ryska Östersjöflottan ligger i små moderna övervattensfartyg varav inte mindre än 125 för minkrigsföring som Östersjön är särskilt lämpad för.

DDR:s 19 fregatter verkar ha till uppgift att eskortera trupptransporter från sovjetiska hamnar direkt till DDR undvikande landförbindelserna i Polen. I fråga om landningskapacitet gäller:²⁰⁾

	amfibie- fartyg	svävare	trupper
Sovjetunionen	24	25	1 marininfanteribrigad
DDR	12		1 infanteriregemente
Polen	23		1 marininfanteridivision
	59	+ 25	= 84

Östersjöflottan har 100 bombflygplan. Ett regemente på 40 Backfire bombflygplan baseras i Baltiska MD och Backfire finns sedan 1988 nu också permanent baserat på Kolahalvön. Trots att Badgers, Blinders, Forgers och Fitters kan användas mot Sverige är troligen deras huvudmål på annat håll, liksom Backfires. De taktiska flygvapnen i Gruppen av sovjetiska styrkorna i Tyskland, och flygvapnen i Vitryska, Baltiska och Leningrads militärdistrikt utgör de största hoten mot Sverige. De 225 Su 24 Fencer i Legnicas strategiska flygarmé är det största flyghotet av alla.

Det är framför allt de sovjetiska stridskrafternas modernitet, träning, eldkraft,

rörlighet och räckvidd som möjliggör deras snabba insats med möjlighet till stora initialframgångar. Sedan 1970-talets slut har det svenska strategiska läget försämrats.²¹⁾

	1977	1987
Sovjetiskt attackflyg som når Sverige	100	1000
Modernt svenskt jaktflyg	200	150
Sovjetiska landstigna/land-satta brigader första två dygnet	4	8
Svenska brigader som kan motanfalla första två dygnet	10	7
Svenskt attackflyg	120	100
Kvalificerade svenska ytattackfartyg	30	20
Kvalificerad sovjetisk yt-attack	40	40
Svenska ubåtar	15	12

De sovjetiska styrkornas ökade kapacitet, liksom NATOs, betyder att det svenska strategiska läget har försämrats. Risken för att Sverige snabbt ska kunna dras in i kriget är större och Sveriges möjligheter att snabbt avvärja ett anfall är med nuvarande resurser mindre. Endast genom moderniseringen av det egna försvaret kan Sverige återvinna sin forna trygga ställning i området.

Marinens uppbyggnad i Förbundsrepubliken

Bundesmarine skapades år 1956. Dess ursprungsmål definierades av SACEUR och gäller i princip fortfarande.²²⁾

- förneka fientliga sjöstridskrafter passage genom de danska sunden och Kielkanalen

- störa sovjetiska sjöförbindelser i Östersjön så långt österut som möjligt
- deltaga i försvaret av den tyska Östersjökusten och de danska öarna
- bidra till upprätthållandet av allierade sjöförbindelser i Nordsjön.

Av naturliga skäl koncentrerades till en början marinens ansträngningar till Östersjön. Vid början av 1970-talet tillkom Nordsjön som ett lika viktigt operationsområde som Östersjön. Med flexible response strategin kunde kriget bli längre och amerikanska SLOCs viktiga. Samtidigt medgav nybyggnaden av ubåtsflottan ambitioner i östra Östersjön.²³⁾ Tolv nya ubåtar sjösattes år 1972. Ubåtsvapnets koncentration på Östersjön har understukits de senaste åren då 211 klassen speciellt avsedd för Nordsjön avbeställts och 212 serien mer lämpad för Östersjön nu byggs till år 1995.²⁴⁾ I en krigssituation har ubåtarna uthållighet för flera veckors operationer. De saknar naturliga basområden i egna farvatten. Risken är att de söker använda svensk skärgård som temporärt basområde. Detsamma gäller uppenbarligen sovjetiska ubåtar.

Marinens 24 ubåtar är dess ena instrument för maktprojektion. Det andra är marinflygets attackstyrka på 100 Tornado jaktbombplan, tre divisioner attack och en spaningsdivision. De har en räckvidd ända till hamnarna på den baltiska Östersjökusten.

Sedan 1980 har marinen utvidgat sitt operationsområde till att också omfatta Norska havet. Från amerikanskt håll har framförts önskemål att Bundesmarine är mer aktiv i skyddet av SLOCs över Atlanten liksom i "out of area operations". Genom närvaro i Medelhavet har Bundes-

marine delvis avlastat sina allierade för operationer i Indiska Oceanen.

Ur svensk synpunkt innebar Bundesmarinens tillväxt och skapandet av COMBALTAP 1962 att en viss motvikt till Sovjetunionens Östersjöflotta återigen skapades. Förbundsrepublikens, liksom andra NATO-allierades närvaro i Östersjön är bra för den militärpolitiska balansen. En allt för stor diversiering av Bundesmarine till exotiska platser utanför Östersjön är därför inte i svenskt intresse. Alla tecken tyder på att Bundesmarines resurser i framtiden inte kommer att öka. Tvärtom innebär der Pillewknick ett dyrbarare och mer resurskrävande tyskt försvar under 90-talet. Av strategiska skäl kommer Bonn i valet mellan Bundesheer och Bundesmarine att lägga de största resurserna på Bundesheer. Det är nödvändigt att bibehålla tre armékårer om inte den amerikanska kongressen återigen ska börja tala om tillbakadragandet av de amerikanska trupperna i Europa i allmänhet och Tyskland i synnerhet.

I ett läge med krympande resurser för Bundesmarine är det angeläget att marinen inte sprider ut sig för tunt. En återgång till huvuduppgifterna i Östersjön ligger i strikt militärstrategisk mening i Sveriges säkerhetspolitiska intresse.

Svenska marin- och flygstridskrafter

År 1958 beslöt Sverige att göra sig av med sina jagare och fregatter. Flottans uppgift hade varit att möta en invasionsflotta i Östersjön, och att skydda sjölederna längs Östersjökusten, till Gotland och i Skagerrack och Kattegatt. Med kärnvapenhotet ansåg man att en tung flotta inte kunde överleva i Östersjöns stridsmiljö. I stället övergick man till en lätt flotta.

Flygvapnets attack, först Lansen och senare Viggen – och JAS Gripen – skulle ta över uppgiften att sänka en invasionsflotta. Eftersom dessa flygplan uppenbarligen inte kunde eskortera skepp eller säkra sjölederna bestämde riksdagen i 1972 års försvarsbeslut att denna funktion skulle skötas med diplomatiska medel. Man såg framför sig ett scenario à la andra världskriget där skepp förde förnödenheter till ett neutralt Sverige. Ingen tänkte sig ett ubåtshot i Östersjön. När ubåtskränkningarna intensifierades i början av 1980-talet hade jagarna och fregatterna övergivits. Det dyrbara och besvärliga arbetet att skapa en ny ubåtsjaktstyrka fick göras om praktiskt taget från början. Ett felaktigt scenario hade lett till en felaktig struktur av sjöstridskrafterna.

Marinen har utvecklats som följer:²⁵⁾

	1968	1988	1992
Jagare/fregatter	20	—	—
Kustkorvetter	—	4	6
Andra ytfartyg	40	34	34
Minsvepare	39	35	30
Ubåtar	21	12	12
Kustartilleribataljoner	40	30	29

I fråga om flygvapnet är utvecklingen också dramatisk²⁶⁾

	1977	1988	1992
Jaktdivisioner	17	11	11
Attackdivisioner	5,5	5,5	5,5
Lätt attackdivisioner	5	4	4
Spaningsdivisioner	8	6	6

Den svenska marinens budget ligger på ca 5 miljarder kr/år. Sedan 1983 har marinen fått 3 miljarder extra för en tioårsperiod för att bygga upp ubåtsbekämpningskapaciteten. I praktiken är detta bara 1 %

av försvarsbudgeten som nu ligger på ca 30 miljarder kr/år.

År 1992 kommer marinen att ha sex kustkorvetter och 12 Norrköpingbåtar med svensktillverkade Rb 15 som har en räckvidd på över 70 km. 16 Hugin skepp är väpnade med Penguinrobotar. Med tio helikoptrar och ett konverterat antiubåtsflygplan kommer Sverige bara att ha en antiubåtsstyrka under resten av detta århundrade.

Trots att marinen varit svältfödd på resurser är ett intressant nytänkande på väg. Speciellt ett par innovationer i svensk marin strategi påverkar Östersjöns militärgeografi i framtiden. Åtminstone tre bataljoner med 32-48 Rb 15 i varje planeras liksom ett batteri på Gotland. Dessa bataljoner blir lätta, rörliga (Rb 15 monteras på lastbil) och svårupptäckta. En bataljon i Skåne täcker lätt Öresund och havet ända till Bornholm och Hanöbukten mot Karlskrona. Ett batteri på Gotland täcker tillsammans med bataljoner på svenska östkusten hela havet mellan Karlskrona—Stockholm—Gotland och Kvarken vid Åland. Senare versioner av Rb 15 med en räckvidd upp mot 100 km kommer att täcka hela Kattegatt från den svenska västkusten. Om bara målinmättningsfrågan kan lösas blir det svårt för fientliga övervattensfartyg att ostraffat röra sig i dessa vatten.

Det andra nya svenska konceptet är marinens amfibiebataljoner. Minst sex sådana rörliga eldkraftiga elitenheter med egna stridsfartyg och ledningssystem ska sättas upp. Vid kustinvasion samverkar de med försvarets andra förband. Men de kan också användas som jägarsoldater för att infiltrera skärgården efter det att fienden fått fotfäste på fastlandet för att med

robotar (Hellfire) och minor bekämpa fiendens transportfartyg och kraftigt reducera hans styrketillväxt.

Dessa båda koncept har starkt stöd också från politiskt håll. Spetznazförband utgör ett hot mot ytattackfartyg och strategiskt överfall — en operation typ Weserübung — ses nu som ett allvarigare hot mot Sverige. Med den hotbilden erbjuder kustbaserade robotar fördelen att vara svåra att upptäcka och slå ut samtidigt som de uthålligt kan verka även efter att fienden landstigit.

Marinen kommer nu åter att förstärkas och det gäller också flygvapnet. I december 1988 flög för första gången JAS 39 Gripen. Den första divisionen attackGripen kommer enligt planerna att finnas år 1994. Den nuvarande styrkan av 100 AJ 37 Viggen mäter sig i slagkraft med Bundesmarines Tornadostyrka och har samma uppgifter. 140 JA 37 Viggen och 70 J 35 Draken bildar luftförsvaret. 50 SH/SF Viggen i spaningsflyget innebär att det svenska flygvapnet fortfarande räknar 360 första klassens stridsflygplan.²⁷⁾

Det nya bas 90 systemet och en svensk modell av flygburen radar kommer att förbättra flygvapnets effektivitet. Ändå är kostnadsöverdragen på JAS oroande och kan leda till minskad kvantitet stridsflygplan. Medan attackversionen av JAS kan ta Rb 15 och Maverick finns det fortfarande ingen radarrobot för jaktversionen utom AM-RAAM som fortfarande ligger på förproduktionsstadiet i USA. För luftförsvarets trovärdighet är det viktigt att Jaktgripens beväpningsfråga löses innan den första divisionen sätts upp år 1996.

Både marin- och flygstriidskrafternas minskning visar vilka problem en alliansfri stat har att vidmakthålla ett för-

svar med avancerade vapensystem, speciellt som den svenska vapenexportmarknaden är begränsad p g a självpåtagna och mycket hårda exportregler. Den reella svenska försvarsbudgeten har legat fast sedan år 1970 och som ett resultat har budgetens andel av nationalprodukten sjunkit till 2,7 %, lägre än genomsnittet i NATO. Medan marinen och flygvapnet krympts men behållit sin kvalitet har armén förblivit stor på papperet medan dess utrustning och utbildning blivit efter-satt. De närmaste åren är det arméns modernisering och strömlinjeförnyelse som är det stora svenska försvarspolitiska projektet. Försvarsutredningen ska år 1991 avge sitt förslag om försvarets fortsatta utformning.

I sin *Försvarsmaktsidé 2000* framlagd i oktober 1988 anger överbefälhavaren, general Bengt Gustafsson, åtta mål för det svenska försvaret år 2000.²⁸⁾

1. Luftförsvara landet
2. Neutralitetsförsvaret till sjöss
3. Skydda sjötransporter längs kusten
4. Förhindra strategiskt överfall
5. Försvara norra Sverige
6. Försvara mot kustinvasion
7. Gardera mot olika anfallsriktningar
8. Fortsätta striden efter anfall

För att nå dessa mål behövs enligt överbefälhavaren stridskrafter av minst följande storlek.

- + 21 divisioner (390 stridsflygplan) JAS i minst 30 basområden
- + 26 luftvärnsbataljoner
- + Fyra ytstridsflottiljer om vardera tre divisioner ytstridsfartyg. En flottilj i Västerhavet, en i södra Östersjön, två i mellan- och norra Östersjön

- + 15 ubåtar
- + 3 kustrobotbataljoner plus ett batteri på Gotland
- + 19 spärrområden försvarade av fast kustartilleri
- + 6 amfibiebataljoner
- + 21 armébrigader
- + Territorialförsvaret på 170 000 man
- + Skyddstrupper på 100 000 man

För att nå detta mål har ÖB bett om 1 miljard kr extra årligen till 1992.

Därefter måste budgeten reellt öka med 3 % per år fram till år 2000. Han har hittills fått 600 miljoner kr extra årligen och inget tyder på ett försvarsbeslut som innebär en reell ökning om 3 % per år. Hans mål kommer inte att uppnås.

Noter

1. Paul Kennedy: *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House 1988 s. 367
2. Bo Hugemark, *Neutralitet och försvaret*. Stockholm: Militärhistoriska Förlaget 1986 s. 176
3. Ingemar Dörfer: *System 37 Viggen. Arms, Technology and the Domestication of Glory*. Oslo: Scandinavian University Books 1973 s. 48–51
4. Wilhelm Agrell: *Bakom ubåtskrisen*. Stockholm: Liber förlag 1986 s. 107–115
5. I november 1987 förklarade ambassadrådet Akulov vid Sovjetunionens ambasad i Helsinki att kryssningsrobotproblemet var allvarligt och att Finland och Sverige måste göra nödvändiga förberedelser eftersom Sovjetunionen vid en attack inte skulle vänta på robotarna vid sina gränser. Tomas Ries: *Cold Will: The Defence of Finland*. London: Brassey's 1988 s. 366
6. Michael McGwire: *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*. Washington DC: The Brookings Institution 1987
7. Scenarios diskuteras beundransvärt av

- James Cable: *Britain's Naval Future*: London: The MacMillan Press 1983 s. 114–124
8. Viceamiral Per Rudberg: "The Naval Situation in the Baltic" *Naval Forces IV*, 1985
 9. Michael Meyer-Sach "Der TVD Nord-europa Teil 1. "Marine Rundschau" 1986/5 s. 265 *Ostsee-Jahrbuch 1987* Industrie und Handelskammer zu Lübeck 1987 s. 250
 10. Konteramiral Hans Garde: "Östersjön – den sovjetiska flåtens förste och största baseområde" *Norsk Militært Tidsskrift* 2. 1985 s. 67
 11. Kommandörkapten Nils-Ove Jansson "Östersjöns strategiska betydelse" *Tidsskrift i Sjöväsendet* 2. 1988 s. 120
 12. Agrell *op cit* s. 123
 13. General P. X. Kelley: "The Amphibious Warfare Strategy" *Supplement U.S. Naval Institute Proceedings* January 1986 s. 26
 14. Commander S.J. Frogget "Tomahawk's Role" *U.S. Naval Institute Proceedings* February 1987
 15. Detta anser den danske strategen Michael H. Clemmesen (*Säkerhetsutveckling i Östersjöområdet* s. 109). Tomas Ries och Johnny Skorve vill dra TVD gränsen längre norrut från Narva söder Åland – via Sundsvall till Trondheim. (*Investigating Kola*: London: Brassey's s. 18)
 16. Se *Discriminate Deterrence* The Report of the Commission on Integrated Long-Term Strategy. Washington DC: Department of Defense, January 1988.
 17. *The Military Balance 1988–1989* London: The IISS 1988 s. 33–44
 18. Pertti Joenniemi & Unto Vesa red.: *Säkerhetsutveckling i Östersjöområdet* Tampere: Tapri 1988 s. 14
 19. *The Military Balance 1988–1989*
 20. *Ibid*
 21. Bo Hugemark "Östersjöföreställningar" i Bo Huldt red.: *Fred och Säkerhet 1986–87*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet 1988 s. 137–138 uppdaterat
 22. Gert Jeschonnek: *Die Bundesmarine 1955 bis Heute* Koblenz: Verlag Wehr und Wissen 1975 s. 34
 23. Jay Wagner: *West German Naval Policy on the Northern Flank* Oslo: Norwegian Institute of International Affairs 1988 s. 80
 24. *Ibid* s. 328
 25. Information från Marinstaben, Stockholm
 26. Information från Flygstaben, Stockholm
 27. *The Military Balance 1988–1989* s. 91
 28. *Försvarsmaktsidé 2000*. Stockholm: Försvarsstaben 1988